

Ina preschientscha essenziala per il pajais

Cuss. fed. Berset per l'instrucziun da franzos e talian

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ Il mund politic svizzer ha dacurt chapì adina meglier la relevanza da l'instrucziun linguistica en l'entira Svizra. Franzos, rumantsch e talian èn dapli che mo linguas regionalas duvradas aifer lur saivs territorialas, sco la magica Platta da las strias a Tarasp/Sgnè. I èn munds spiertals averts, accessibels per tgi che sa dat la duida fadia. I na sa tracta tuttina betg d'enconuscher a fund in u l'auter da lezs linguatgs, ma d'esser avert per lur atgnadad multifara. L'intschess rumantsch è pitschen, ma las scolas da citads sco Basilea e Turitg han uschè blers uffants rumantschs ch'ins ha mess ad ir classas spezialas per lezs. L'intschess francofon cumpiglia quatter chantuns entirs e parts da trais auters; ma uffants che discurren franzos a chasa datti pli u main en l'entira Svizra, ed ins duai chattar vias e mezs per als alfabetisar er en lur linguatg matern. Tgi che sa franzos sper la lingua dal lieu en Svizra posseda in grond avantatg professiunal, tant pli sch'ins fa endament ch'i sa tracta d'in dals sis linguatgs uffizials da las Naziuns unidas, uffizial er en Frantscha, Belgia, Canada ed in tozzel pajais africans. Il talian occupa en Svizra in spazi bler pli modest: Il chantun Tessin, quatter valladas grischunas, e mo ina citad da passa tschinquantamilli olmas: Ligiaun. Ma la lingua da Dante Alighieri (naschì l'emprim da zercladur 1265, avant precis 750 onns, e mort il 1321) porscha avantatgs culturals ch'ins emblida savens. En talian èn scrits ils «libretti» da nundumbraivlas operas. Il talian vegn adina pli impurtant en la baselgia catolica, tant pli ch'il papa actual punctuescha adina puspè ses uffizi d'investg da Roma: Ses emprims plets sco papa tunavan: «Buona sera!» Blers «boat people» salvads da la marina taliana u tudestga derivan da l'Eritrea e san perquai in pau talian. E tgi ha furà tras ils tunnels da la viafier dal Gottard e quels nundumbraivels da nosa Retica, sche na las armadas da lavurers talians che han savens pers la vita tar quella lavurs privlusas? Tgi che sa franzos e cunzunt talian chapescha tgunsch portugais e spagnol, duas linguas mundias; la segunda è schizunt uffiziala tar l'ONU.

Smanatscha faschista e resposta dal pievel svizzer

La plurilinguitad uffiziala è ina noda essenziala da la Svizra. Blers auters pajais èn plurilings, ma paucs accentueschan talmain lur plurilinguitad. Decisiva en

Cusseglier federal Alain Berset: «La realitad svizra è plurilingua».

KEYSTONE

chaussa è stada tar nus la smanatscha exteriura: Smanatscha directa da l'Italia cunter il Tessin e differentas valladas grischunas, numnadamain las quatter italofofonas e tut las rumantschas, quella che l'irredentist talian Giorgio del Vecchio (1878–1970) numnava «valli della mormente italianità». Il Grischun e lura la Svizra han respundì cleramain a las pretaisas talianas cun la memorabla votaziun populara dals 20 da favrer 1938. L'emprim, ils 29 da november 1934, ha il cussegl grond approvà unanimamain in'iniziativa dal chantun nua che deputà Sep Modest Nay (1892–1945) e «blers auters collegas (...) exprimevan 'das Verlangen und den Wunsch' da cuntanscher l'egualitad giuridica dal pievel rumantsch cun ils utilisaders da las 'Hauptsprachen' (...). Ils 21 da settember 1935 ha la regenza inoltrà il giavisch dals Rumantschs al cussegl federal, relevond las attatgas da l'irredentissem talian che resguardava sco ina provocaziun la voluntad dal pievel rumantsch da sa far valair (...). Lezs aspects politics han facilità la reconuschientscha e realisaziun da la rivendicaziun grischuna per las autoritads federalas e per cuss. fed. Philipp Etter (...). En vista a las smanatschas creschentas ha la confederaziun agì a moda

ordvart speditiva (...). Il suveran svizzer ha respundì cun in 'gea' impressiunant: 572 129 vuschs cunter mo 52 267; tut ils chantuns han approvà la revisiun da l'artitgel costituziunal nr. 116 (...). Ils 21 da settember 1938 ha in conclus federal concedì ina subvenziun annuala da mintgamai 10 000 francs al chantun Tessin ed a las valladas italofofonas e rumantschas dal chantun Grischun*». Tut quai ston ins far endament per chapir da tge ch'i sa tracta oz cur ch'i va per instruir las linguas naziunalas neolatinas en scolas da la Svizra alemana.

Communicaziun e barat tranter cumanzas linguisticas

Dapi il 2000 è in vigor ina costituziun federala nova. Ses art. 70, deditgà a las linguas, dat perditga d'ina schientscha linguistica bler pli sviluppada che quella da l'onn 1938. Ils paragrafs 3–5 da lez artitgel din: «La confederaziun ed ils chantuns promovon la comunicaziun ed il barat tranter las cumanzas linguisticas. La confederaziun sustegna ils chantuns plurilings tar l'ademplant da lur incumbensas spezialas. La confederaziun sustegna mesiras dals chantuns Grischun e Tessin per mantegnair e promover la lingua rumantscha e taliana.» Ins renco-

nuscha pia che lezs dus linguatgs basegnan «mesiras» da mantegniment e promozion. Ins renconuscha era ch'i dat «cumanzas linguisticas», pia etnias che sa distinguan cun lur quatter linguas differentas. Tranter lezzas etnias na vul ins dentant betg bajegiar saivs, anzi, ins vul promover «la comunicaziun ed il barat», e quai senza resguardar lur dimensziuns. Igl è cler che la scola po e duai gidar a promover comunicaziun e barat tranter cumanzas da lingua differenta; la magistraglia duai pia infurmar davart ils linguatgs da tschellas etnias svizas. Co far quai? Questa dumonda agita parts da la magistraglia e dal public en regiuns da la Svizra alemana, nua ch'ina purziun da la populaziun manegia che scolas primaras duessan instruir mo in linguatg ester, numnadamain l'englais. Ina tala tenuta vegn resentida da la Svizra latina sco arroganza e spretsch; quai constat, per exempel, cur ch'ina personalitad alemana en Grischun numna «folclora» l'instrucziun da rumantsch u talian. Cuss. fed. Alain Berset è cumpetent sin stgalim federal per ademplir l'artitgel costituziunal nr. 70. En il «Corriere del Ticino» (Ligiaun) dals 16 da matg 2015 ha'l respundì a dumondas da schefredatur Moreno Bernasconi.

Exequir quai ch'il

Decret davart la matura prevesa

Berset ha declerà: «Nossa vaira identitad è plurilingua; ella è ordvart impurtanta ed ans distingua gia daditg. Ins era adina abel tar nus da discurren e da sa chapir tranter pèr en ils linguatgs naziunals; uschia duai quai restar er en il futur. Il 2004 èn ils chantuns vegnids perina da garantir l'instrucziun d'ina segunda lingua naziunala e d'ina lingua estra [en vardad mo l'englais, G. S.-C.] en scola primara. Mintga chantun duai tscherner sez sch'el duaja entschaiver cun ina lingua naziunala u cun in'estra. Ils chantuns han confermà questa strategia l'onn passà, cun mo in'opposiziun ed in'abstenziun. Iniziativas chantunalas cunter ina segunda lingua naziunala en scola primara èn fin ussa vegnidas refusadas dal pievel (en Sutsilvania) u invalidadas dal parlament (en il Grischun) (...). Ils chantuns han pia l'entira fidanza dal cussegl federal. Ma sche nus stuessan constatar in'incapacitad da star da pled areguard l'instrucziun da linguas naziunalas, lura basegnass ins basas giuridicas federalas novas per pudair garantir lez princip fundamental.» Sin quai ha il schefredatur ditg: «Plis chantuns na porschan nagina vaira tschernha da talian en ils gimnasis. Tge far?» Cuss. fed. Berset ha respundì: «Ils chantuns èn obligads d'exequir quai ch'il Decret davart la matura prevesa. En quest senn, ils 26 da mars, hani prendi disposiziuns per promover l'instrucziun da talian en ils gimnasis – era cun bilinguitad – e barats linguistics cun regiuns italofofonas da la Svizra. Ins duai porscher a mintgina e mintgin la pussaivladad d'emprender talian. La missiva dal conseil federal davart la cultura prevesa mesiras e finanziaziuns per rinforzar il studi e la preschientscha dal talian sin stgalim naziunal. Ina tala preschientscha è essenziala per il pajais.» Mardi, ils 2 da zercladur sa rimnan en la chasa federala Isabelle Chassot, scheffa da l'Uffizi federal da cultura, cuss. naz. Silva Semadeni e cuss. naz. Ignazio Cassis, compresidents da la gruppa parlamentara «Italianità», Paola Gianoli, parsura da la Pro Grigioni italiano (Pgi), Sacha Zala, parsura da l'uniun «Amias ed amis da la Pgi», e Giuseppe Falbo, secretari general da la Pgi. I sa tracta da rinforzar la «Missiva davart la cultura per 2016–2019».

* Peter Metz, *Geschichte des Kantons Graubünden. Tom 3. Cuira* (Calven, ISBN 3-905261 03 0) 1993, pp. 282–284.